

Quantum Group

Рухани мәдениет және дін

Көне түркі мәдениеті:

Көне түркілердің 7-8ғ жататын ежелгі жазбалары – *Орхон, Енисей, Селеңгі* өзендері аңғарынан табылғандықтан «*Орхон-Енисей*» жазбалары деп аталды. *Көне түрік жазуы* – б.з.б 1 мыңжылдықта қалыптасты. Ежелгі түрік әлібиінде – 35 әріп болды. Сол тілде жазылған 200-ден астам жәдігер табылды, оларды «*балбық*», «*балбал*» деп атайды.

Балбал тастар – Орталық Қазақстан және Жетісу жерінде көптеп кездеседі. Түрік жазба әдебиеті 8ғ дүниеге келді, оның алғашқы үлгілері – *Күлтегін мен Тоныкөк*. Көне түріктердің төл жазуы – *Руна* жазуы деп аталған, мағынасы «*көне, құпия*». Көне түркі жазуын – *соғды* жазуы өмірден ығыстырғаннан кейін, мәдениет жаңа, ортағасырлық дәуірге өтті.

«*Қорқыт ата*», «*Оғызнама*» - сияқты әдеби шығармалар қағаз бетіне түсе бастады. *Қорқыт ата* кітабы – 12 жырдың қосындысынан тұратын шығарма. Ал *Оғызнаманың* – ескі нұсқасын 13ғасырда бірінші – *Рашид ад-Дин*, ал 17ғ толық нұсқасын – *Әбілғазы хан* жазып қалдырды. 10ғ бастап Қазақстан жерінде әдеби және ғылыми шығармалар – *араб* тілінде жазыла бастайды.

Ортағасырлық ғалымдар мен жазушылар:

Әл-Фараби – 870-950 жылдары өмір сүрген шығыстың атақты ғалымы. *Фараб* өңіріндегі *Отырарда* дүниеге келіп, қыпшақ тілінде білім алған, кейін ұлы ойшыл – *Бағдат, Дамаск* қалаларында араб тілін игеріп, шығармаларын араб тілінде жазды. *Әбу Насыр әл-Фарабидің* белгілі философиялық еңбектері – *Бақытқа жету туралы, Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары*. Бұл ғұламаны *Аристотельден* кейінгі – *Әлемнің екінші ұстазы* деп атайды.

Әбу Райхан Әл-Бируни – 973-1050 жылдары өмір сүрген энциклопедист ғалым. Алғаш рет жердің күнді айналатынын болжап, аспан денелерінің қозғалу заңдылықтарын ашқан ғұлама. *Әл-Бирунидің* – 150-ден астам ғылыми еңбектері бар. Олардың ішіндегі көзге түсетіндері – *Асыл тастар, Бұрынғы ұрпақтар ескерткіші және Үндістан* – осы еңбегінде адам баласының бәрі бірдей деп тұжырым жасалды.

Махмұд Қашғари – 1030-1090 ж өмір сүрген, тілтану ғылымына үлкен үлес қосқан ғалым. *М.Қашғари* қалдырған 3 кітаптан тұратын мәңгі өшпес мұрасы – *Диуани лұғат ат-түрік* яғни *Түрік тілдерінің сөздігі*. «*Диуани лұғат ат-түрік*» кітабында түркі әдебиетінің жазу тілінің үлгілері көрініс тапты. Орыс тюрколог ғалымы – *Николай Баскаков Қашғари* туралы «*Түрік тілдерінің салыстыра зерттеушілерінің көшбасшысы*» десе, *Андрей Кононов* «*Түрік тілдерінің сөздігі кітабын жазудағы басты мақсат түркі тілінің мәртебесін көтеру*» деп пікір қалдырған.

Жүсіп Баласағұни – 1021-1075 ж *Баласағұн* қаласында дүниеге келген ғұлама. 11ғ да алғаш түрік тіліндегі ақсүйектер кітабы - «*Құтадғу білік*» еңбегін *Қашғар* қаласында жазды. *Ж.Баласағұни* - «*Құтадғу білік*» еңбегін *Сүлеймен Арслан* ханға сыйға тартқаны үшін – *Ұлы хас-хажип* лауазымын иеленді. Кейін *Сүлеймен Арслан* ханның уәзіріне дейін көтерілді. Ал – *Құтадғу білік* еңбегі тарихта алғашғы түркі тілінде жазылған кітап болып саналады.

Ахмет Иүгенеки – Қарахан мемлекеті кезінде даңқы шыққан, жазба әдебиетінің көрнекті өкілі. Ең атақты шығармасы – *Ақиқат сыйы*. Ол еңбегінде *Ахмет Иүгенеки* халықты – инабатты болуға, арамдықтан аулақ болуға шақырған.

Қожә Ахмет Иассауи – 1103-1167 ж өмір сүрген, *Түркістан* қаласында *сопылық ілімнің* насихатшысы болған ғұлама. Адамды адалдыққа, даналыққа, имандылыққа шақыратын шығармасы – *Диуани Хикмет* яғни *Даналық кітабы*. *А.Иассауидің* өмірінде елеулі орын алатын ұстаздары – *Арыстан баб* және *Жүсіп Хамадани*. Ал оның атақты шәкірті – *Сүлеймен Бақырғани*.

Мұхаммед Хайдар Дулати – 1499-1551ж аралығында өмір сүрген тарихшы. Ол *Моголстан* мемлекетінің негізін қалаушыларының бірі болып есептелетін *Поладшы Дулатидің* немересі. Ең танымал шығармасы, парсы тілінде жазылған – *Тарихи Рашиди* еңбегі. Бұл шығарма 1542-1546ж аралығында жазылды. *Тарихи Рашиди* еңбегінде – *Қазақ хандығының* құрылуы туралы құнды мәліметтер сақталды.

Қадырғали Жалайыри – 1530-1602 жылдары өмір сүрген ғұлама. 1588 жылы оны *Ертіс* өзені бойында, орыс әскерлері тұтқындап *Мәскеуге* алып кеткен. 1600-1602 ж *Жылнамалар жинағы* – тарихи еңбегін жазып орыс патшасы – *Б.Годуновқа* сыйға тартты. Кейін оны 1854 жылы *Қазан* қаласында баспадан шығарды. Бұл еңбегінде *Жалайыри* – *Тәуекел* ханның інісі *Оразмұхамедтің* даңқы туралы, және қазақ халқының қоныс тепкен жерлері, қалалары туралы жазған. Басқа деректерде – *Жылнамалар жинағы* – *Шежірелер жинағы* және *Жамиат тауарих* деген атаулармен де кездеседі.

Ортағасырлық шығармалар:

Жүсіп-Зылиха – Бұл ежелден бері келе жатқан шығыс елдерінің аңыз. *Жүсіп* пен *Зылиханың* маххабаты жайлы христиандардың *Інжілінде* және мұсылмандардың *Құран* кітабінде айтылған. Бұл аңызды көптеген ақын жазушылар жырлады. Соның ішіндегі Орта Азиялықтар – *Әли ақынның* әдеби шығармасы, *Дүрбектің* поэмасы және *Әбдірахман Жәмидің* жырларында орын алған.

Хұсрау мен Шырын – Қыпшақтар тайпасынан шыққан *Қутбтың* шығармасы.

Мухаббатнама – 14-15ғ белгілі болған өзбек ақыны – *Хорезмидің* шығармасы.

Шыңғыснама – *Өтеміс* қажының *Жошы* әулетінің тарихы туралы баяндайтын еңбегі.

Тарих – *Шах Махмұд Шорастың* тарихи шығармасы. Бұл еңбекте қазақ хандары *Тәуекел*, *Есім*, *Хақназар* туралы баяндалған.

Түрікмен шежіресі – Арал өңірінің билеушісі *Әбілғазы Бахадур* ханның 1661ж жазылған еңбегі. Кейін 1665ж ол *Түрік шежіресін* жазады.

Әлемді бағындырушылар тарихы – парсы тарихшысы *Жувейнидің* – *Сығанақ*, *Жент*, *Баршынкент* қалалары тұрғындарының, моңғол басқыншыларына қарсы күресі баяндалған шығармасы.

14-15ғ бастап қазақ даласында *фольклор* стилі дами бастады. *Фольклор* – дегеніміз әр түрлі халықтардың ауызша тараған әдебиет туындылары. Қазақ мәдениетіне үлкен үлес қосқан жырлар, аңыздар және музыкалық шығармалар өте көп.

Қазақ даласында діндердің таралуы:

751ж – Атлах түбінде біріккен *Түркеш-Араб* әскерлері *Қытайларды* жеңгеннен кейін, Қазақ даласында біртіндеп ислам діні тарай бастады. Бірақ ұзақ уақыт бойы біздің жерімізде исламнан басқада діндер кеңінен таралған. Мысалы – түркітілдес халықтарда – *Көк Тәңірге* табыну ғұрпы болды. Олардың сенімі бойынша басты құдайлар – *Көк Тәңір*, *Жер-Су* және *Ұмай* ана. Бұл дінге – шамандық *отқа табынуда* тәң. Кейбір түркі тайпалары осы ғұрып бойынша өлген адамдарының мәйітін отқа өртеген.

Қазақстанның оңтүстігінде – *зороастр* діні кең тарады. Бұл дін *Иран* жерінде пайда болып, *парсы* халықтары және кейбір түркі халықтарының жүрегінде орын тапты.

7-8ғ бастап *Орта Азия*, *Қазақ даласы* және *Моңғолия* жерінде – *христиан* дінінің *Несториандық* ағымы кеңінен орнай бастап, шіркеулері салынды. Бұл дінді кейбір *түркі*, *парсы* және *моңғол* тайпалары қабылдады.

Ұлы Жібек жолы арқылы біздің жерімізде – *буддизм* діні енген. *Будда* ғибадатханалары – *Тараз*, *Талғар*, *Навакет*, *Сұяб* және тб қалалардан табылды.

8ғ қазақ даласында араб шапқыншылығы орын алды. 737-748ж аралығында араб әскерлерінің қолбасшысы *Насыр ибн Сейяр* көптеген қалаларды басып алып мешіттер салдыра бастайды. *Атлах* шайқасынан кейін – *ислам* дінінің ықпалы Орта Азия мен Қазақстанда күшейе түседі. 960ж – *Қарахандар* мемлекеті, 1312ж – *Алтын Орда*, 1347ж *Моғолстан* хандықтары – *ислам* дінін мемлекеттік дін деп жариялайды. *Мырза Мұхаммед Дулатидің* жазуынша – *Моғолстан* ханы *Тогылық Темірдің* тұсында, бір күннің ішінде 160 мың адам ислам дінін қабылдаған. Қазақ ағартушысы *Шоқан Уәлиханов* – *Ислам діні* деген мақаласында, мұсылман діні 8ғ бастап тарағанымен, 19ғ дейін қазақ халқының жүрек түпкіріне толық жете қоймағаны жөнінде пікірін жазып кетті.

Сұрақ – жауап

1. Көне түркілердің VII - VIII ғғ. жататын ежелгі жазбалары табылған өңірлер: **Орхон, Енисей, Селенгі**
2. 1889 жылы Солтүстік Монғолияда Орхон өзенінің аңғарынан руна жазулары бар орасан зор құлыптастарды тапқан зерттеуші: **Н. Ядринцев**
3. 1889 жылы орыс зерттеушісі Н. Ядринцев руна жазулары бар орасан зор құлыптастарды тапқан аймақ: **Орхон өзенінің аңғарынан**
4. XX ғасырдың 60 жылдары Іле өзенінің оң жағасындағы Тайғақ шатқалынан табылды: **Көне тибет жазуы**
5. 1960 жылы Ертіс өзенінің оң қанатынан табылған б.з.б. V - IV ғғ. жататын сақ дәуірінің марал сүйегінен жасалған тұмардағы жазуды оқыған ғалым: **А. Аманжолов**
6. Шумерліктер мен түріктердің көптеген мәдени байланысы бар екендігін алғаш рет нақты мысалдармен дәлелдегендер: **А.Аманжолов, О.Сүлейменов**
7. Көне түрік жазуының қалыптасқан уақыты: **б.з.б. I мың жылдығы**
8. Ежелгі түрік әліпбиіндегі әріп саны: **35**
9. Көне түрік тілінде табылған жәдігерлер саны: **200- астам**
10. Көне түрік дәуіріндегі тас мүсіндердің орхон жазуындағы атауы: **Балбық**
11. Көне түрік жазуындағы тас мүсіндердің атауы: **«блбл»**
12. Йолығ-тегін әкесіне орнатқан ескерткіш: **Білге қаған**

Quantum Group

13. Балбал тастар өте көп кездесетін аймақ: **Орталық Қазақстан, Жетісу**
14. VIII ғасырда түріктердің рухани мәдениетіндегі аса ірі жаңалықтары: **жазба әдебиеті дүниеге келді**
15. Түріктердің жазба әдебиеті дүниеге келген уақыт: **VIII ғасыр**
16. VII-VIII ғасырларға жататын ежелгі түрік жазбалары осы өзендердің бойынан табылды: **Селеңгі, Орхон, Енисей**
17. Көне түркілердің VII-VIII ғасырларға жататын ежелгі жазбалары тарихта аталды: **«Орхон-Енисей» жазба ескерткіштері**
18. Байырғы түркілердің болмысы, мәдениеті мен тарихы, рухы мен дүниетанымы түгел қамтылған жәдігер: **«Орхон - Енисей жазба ескерткіштері»**
19. Түрік жазба әдебиетінің көне ескерткіштері: **Күлтегін мен Тоныкөк**
20. «Күлтегін» және «Тоныкөк» жазулары: **Көне түріктік әдеби шығармалар**
21. Күлтегін жазуының авторы: **Йолығ тегін**
22. «Күлтегін» жырының басты ұстанымы: **халықты ауызбіршілікке шақырды**
23. Моңғолия жерінен табылған түрік жазба әдебиетінің көне ескерткіші: **«Күлтегін» жыры**
24. Орхон-Енисей, Талас-Шу өзендерінің бойынан табылған түрік жазуларының ішінде ең атақтылары: **«Күлтегін», «Тоныкөк»**
25. Көне түрік тіліндегі сақтардың «қазғақ оғлұм» сөзі кездесетін жазба деректер: **Орхон, Енисей**
26. Орхон-Енисей тас жазулары орналасқан мемлекет: **Монғолия**
27. Асыл қазына, халқымыздың ауыз әдебиетінің алғашқы үлгілері: **Йолығ-тегін мен «Тоныкөк» жазбалары**
28. Көне түркінің рухани мәдениетіндегі жетістігі: **түрік жазуы**
29. Көне түріктердің төл жазуы: **Руна жазуы**
30. Руна ұғымының мағынасы: **«Көне», «Құпия»**
31. Көне түрік жазуы бүкіл халық игілігіне айнала бастады: **VIII-IX ғасырлар**
32. «Отыз ұланның адал достары! Мешін жылы, елде жиырмада (еді)»-деген жолдар кездеседі: **«Талас» жазуында**
33. Түрік жазуының өмірден ығыстырылып шығарылуына әсерін тигізді: **Соғды жазуы**
34. VIII-IX ғасырларға жататын әдеби шығармалар: **«Қорқыт ата» кітабы, «Оғызнама» дастаны**
35. «Қорқыт ата» кітабы мен «Оғызнама» дастанының қағазға түсе бастаған уақыты: **XI ғ.**
36. «Қорқыт ата» кітабы неше жырдың қосындысынан тұрады: **12**
37. Қорқыт атаның туған жері: **Қазақстан**
38. «Оғызнаманың» ескі нұсқасын XIII ғ-да бірінші жазып қалдырған: **Рашид ад-Дин**
39. «Оғызнаманы» XVII ғасырда толық жазған: **Әбілғазы хан**
40. X ғасырдан бастап Қазақстанда әдеби және ғылыми шығармалар жазылған тіл: **араб**
41. IX-X ғасырда кимактардың ежелгі түрік жазуымен жазғандығын дәлелдейтін айғақ: **қола айналардағы жазу**
42. IX-X ғғ. өмір сүрген данышпан, Шығыстың атақты ғалымы: **Әл-Фараби**
43. 870-950 жылдары өмір сүрген ортағасырлық ғалым: **Әбу Насыр әл-Фараби**
44. Дүние жүзіне Аристотель сынды ғұлама ғалым ретінде танылған: **Әл-Фараби**
45. Белгілі ғалым, "Елменнің екінші ұстазы" Әл Фараби өмір сүрді: **870-950 жылдары**
46. Әл-Фараби дүниеге келген қала: **Отырар**
47. Әбу Насыр Әл-Фараби Отырар қаласында қай тілде білім алған: **қыпшақ**
48. Әл-Фараби шығармаларын қай тілде жазған: **Араб**
49. Ұлы ойшыл -Әбу Насыр әл-Фараби араб тілін игерген қалалары: **Бағдат, Дамаск**
50. Әбу Насыр Әл-Фарабидің белгілі философиялық еңбегі: **Бақытқа жету туралы**
51. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары» еңбегінің авторы: **Әл-Фараби**
52. Шығармаларын араб тілінде жазған ортағасырлық ғұламалар: **Әл-Фараби және Әл-Бируни**
53. 973-1050 жылдары өмір сүрген энциклопедист ғалым: **Әбу Райхан әл-Бируни**
54. Әбу Райхан әл-Бируни өмір сүрген жылдар: **973-1050 жылдары**
55. Аспан денелерінің жерге тартылысын Галилей мен Ньютоннан 600 жыл бұрын айтып кеткен энциклопедист-ғалым: **Әбу Райхан әл-Бируни**
56. Алғаш рет жердің күнді айналатынын болжап, аспан денелерінің қозғалу заңдылықтарын ашқан ғалым: **Әбу Райхан әл-Бируни**
57. Әбу Райхан әл-Бирунидің ғылыми еңбектерінің саны: **150-ден астам**
58. Әл-Бирунидің шығармасы: **«Асыл тастар», «Бұрынғы ұрпақтар ескерткіші»**
59. Әбу Райхан әл-Бирунидің адам баласының бәрі бірдей деп тұжырым жасаған еңбегі: **Үндістан**
60. X ғасырда өмір сүрген араб ғалымы «Китаб әл-бәд ва-т-тарих» еңбегінің авторы: **Макдиси**
61. Монғол кезеңіне дейін өмір сүрген ғұлама ғалым: **Махмұд Қашғари**
62. Ортағасырлық ғалым Махмұд Қашғаридің өмір сүрген жылдары: **1030-1090 жж.**
63. Махмұд Қашғари өмір сүрген кезең: **XI ғ.**
64. «Диуани лұғат ат-түрік» кітабының авторы: **М.Қашғари**
65. М. Қашғари қалдырған үш кітаптан тұратын мәңгі өшпес мұра: **«Түрік тілдерінің сөздігі»**
66. М. Қашғари «Түрік тілдерінің сөздігі» еңбегін жазды: **XI ғасырда**

Quantum Group

67. XI ғасырда тілтану ғылымы тарихына үлкен үлес қосқан ғалым: **Махмұд Қашқари**
68. XI ғасырдағы түркі әдебиетінің жазу тілінің үлгілері көрініс тапты: **«Диуани лұғат-ат түрікте»**
69. М.Қашқаридың Түрік тілдерін салыстыра зерттеушілерінің көшбасшысы деп пікір айтқан ғалым: **Н.А.Баскаков**
70. Махмұд Қашғаридың «Түрік тілдерінің сөздігі» кітабын жазудағы басты мақсаты түрік тілінің мәртебесін көтеру екенін айтқан орыс ғалымы: **А.Кононов**
71. Шу өзенінің бойында Баласағұн қаласында дүниеге келген ғұлама: **Ж.Баласағұн**
72. Жүсіп Баласағұнның өмір сүрген жылдары: **1021- 1075 жылдары**
73. Өл-Баласағұни «Құтадғу білік» еңбегін жазды: **XI ғасырда**
74. XI ғасырда түркі тілдес халықтардың алғашқы ақсүйектер әдебиетінің ескерткіші: **"Құтадғу білік"**
75. XI ғасырда «Құтадғу білік» еңбегі алғаш рет осы тілде жазылды: **Түрік**
76. XI ғасырға дейін түрік тілді халықтардың қоғамдық ой-санасында орын алған ғылыми еңбек: **«Құтадғу білік»**
77. Ж. Баласағұни «Құтадғу біліу» еңбегін Сүлеймен Арслан ханға сыйға тартқаны үшін алған лауазым атағы: **Ұлы хас - хажип**
78. Арабша, тәжікше кітаптар көп. Ал бұл-біздің тіліміздегі тұңғыш даналық жинақ» деп өз тілін қорсынып, жат елдің тілінде сөйлеу, шығарма жазу сияқты әрекеттерге қарсы болған ғұлама: **Ж.Баласағұни**
79. Ж. Баласағұни «Құтадғу білік» кітабын аяқтаған қала: **Қашғар**
80. «Жастығымда бейнет бер, Қартайғанда дәулет бер» деген қазақ мақал-мәтелі қай ғұламаның еңбегінде кездеседі: **Ж. Баласағұни**
81. Жазба әдебиеттің көрнекті өкілі, Қарахан мемлекетінің кезінде даңқы шыққан ақын: **А. Иүгінеки**
82. Орта ғасырлық ақын Ахмет Иүгінекидің түрік тілінде жазған кітабы: **"Ақиқат сыйы"**
83. Халықты инабатты болуға, адал өмір сүріп, арамдықтан аулақ болуға шақырған Қарахан халқына түсінікті түрік тілінде жазылған дастан: **«Ақиқат сыйы»**
84. Орта ғасырлық осы ғалым шығармасы арқылы болашақ ұрпақты адал өмір сүруге, инабатты, ізгілікті болуға үндейді: **А. Иүгінеки**
85. Қожа Ахмет Иассауи насихаттаған ілім: **сопылық**
86. XII ғасырда қазіргі Түркістан қаласында сопылық ілімнің насихатшысы болған ғұлама: **Қ.А.Йасауи**
87. Ахмет Иассауидің өмір сүрген жылдары: **1103-1167 жж.**
88. Қожа Ахмет Иассауи өмір сүрді: **XII ғасырда**
89. «Диуани Хикмет» еңбегінің авторы: **Қожа Ахмет Иассауи**
90. Қожа Ахмет Иассауидің «Диуан-и хикмет» еңбегі жазылған әліпби: **түрік тілінде араб әліпбиі**
91. А.Йасауидің "Диуан-и хикмет" жинағы: **адалдыққа, имандылыққа, даналыққа шақырады**
92. Адамды даналыққа, адалдыққа, кішіпейілділікке, имандылыққа шақыратын шығарма: **«Диуани хикмет»**
93. Ахмет Йасауидің өмірінде елеулі орын алған ғұламалар: **Арыстан баб Юсуф Хамадани**
94. Яссауидің Бұқар қаласында діни білім алуына көмектескен ғұлама: **Жүсіп Хамадани**
95. Белгілі орта ғасырлық ақын және исламды таратушы Яссауидың ұстазы: **Арыстан баб**
96. Ахмет Яссауидің шәкірті: **С.Бақырғани**
97. «Жүсіп-Зылиқа» атты поэманың авторы: **Әли ақын**
98. XIII ғасырдың басында Оңтүстік Қазақстанда мұсылман дінінің кең етек жая бастауына байланысты жарық көрген «Жүсіп-Зылиқа» атты поэманың авторы: **Әли**
99. Оңтүстік Қазақстанда мұсылман дінінің кең таралуы кезеңінде Әли ақынның жарық көрген поэмасы: **Жүсіп-Зылиха**
100. Сүйіспеншілік, әділеттілік тақырыбында жазған Дурбектің поэмасы: **«Жүсіп - Зылиха»**
101. Әбдірахман Жәми жырлаған әдеби шығарма: **«Жүсіп - Зылиха»**
102. Қыпшақтар тайпасынан шыққан Кутбтың әдеби шығармасы: **«Хұсрау мен Шырын»**
103. «Хұсрау мен Шырын» еңбегінің авторы Кутбтың шыққан тегі: **Қыпшақ**
104. XIV-XV ғғ. аралығында белгілі болған өзбек ақыны Хорезмидің әдеби шығармасы: **«Мухаббатнама»**
105. Қазақстан мен Орта Азиядағы қыпшақ, қимақ, оғыз тайпаларының орналасуы жөнінде мағлұмат беретін «Жолдар мен аймақтар туралы кітаптың» авторы: **Хордадбек**
106. XIV-XV ғасырларда Қазақстанда мекендеген ру-тайпалардың ауызша таралған әдебиет туындыларының ғылыми атауы: **Фольклор**
107. Ғарыш пен жердің, күн мен айдың, жұлдыздардың қайдан шыққандығы туралы жазылған аңыз: **«Темірқазық пен Жетіқарақшы» «Күннің баяны»**
108. XIV-XV ғасырлардан әлі күнге дейін тәрбиелік мәні зор батырлық, өнегелік мазмұндағы ертегілердің бірі: **Жоямерген, Құламерген, Ертөстік, Керкұла атты Кендебай, «Жерден шыққан Желім батыр»**
109. XIV-XV ғғ. жататын эпостық жыр: **«Қобыланды батыр»**
110. XIV-XV ғасырларда қыпшақтар мен қияттардың қызылбастар мен қалмақтарға қарсы соғысын суреттейтін жыр: **Қобыланды батыр**
111. Алтын Орда ыдыраған кезде пайда болған тарихи батырлық жыр: **«Ер Тарғын», Орақ - Мамай, Ер Қосай**
112. «Ер Қосай» тарихи батырлық жырының пайда болған уақыты: **Алтын Орда ыдыраған кезде**

113. Алтын Орда дәуірінен бері келе жатқан күй-аңыздың аты: **«Ел айырылған»**, **«Ақсақ құлан»**, **«Сағыныш»**, **«Жошы ханның жортуы»**
114. XIII-XV ғасырларда аттары бізге аңыз болып жеткен ауызша поэзия өкілдері: **Асанқайғы, Кетбұға, Сыпыра**
115. XIV-XV ғасырлардан бізге жеткен аспаптық музыка туындыларының бірі: **Шора батыр, Қамбар батыр, «Ескендір»**
116. XIV-XV ғасырларда халықаралық қарым-қатынастарда сөздік ретінде пайдаланған еңбектің аты: **«Кодекс куманикус»**
117. XIV-XV ғасырлардағы жазбаша әдеби шығарма: **«Кодекс куманикс»**
118. Қазақстан аумағында XIII-XIV ғғ. халық ауыз әдебиетімен қатар жазбаша әдебиет дамыды: **Қыпшақ тілінде**
119. XV-XVII ғ. Алтын Орда, Ақ Орда дәуірінде ресми әдеби тіл ретінде қолданылды: **Қыпшақ тілі**
120. XIV-XV ғасырларда Қазақстан жерінде мекендеген, әр түрлі мемлекеттердің құрамында болған ру-тайпалар бірыңғай тілде сөйледі: **Түрік тілінде**
121. Орта ғасырдағы лиро-эпостық жырлар: **«Қыз Жібек» «Қозы Көрпеш-Баян сұлу, Айман-Шолпан, Күлшекыз, Мақпалқыз»**
122. Орта ғасырлық эпостық жырлар: **«Қамбар» «Ер Тарғын, Ер Сайын, Алпамыс, Төрехан, Телағыс, Құбағұл»**
123. Тіл ғылымын зерттеушілердің айтуынша қазақ халқының арасына алшындар арқылы тараған жыр: **«Едіге», Ер Сайын»**
124. Тіл зерттеушілерінің айтуынша қазақ халқына дулат-үйсін тілінде тараған: **«Талас ескерткіштері»**
125. Тіл зерттеушілерінің айтуынша қазақ халқына керей тілінде тараған: **«Ер Көкше, Базар батыр»**
126. Тіл зерттеушілерінің айтуынша қазақ халқына кердері тілінде тараған: **«Наһжи әл Фарадис»**
127. «Наһжи әл Фарадис» қазақтар арасында тарады: **Кердері тілінде**
128. Орта ғасырларда халық арасында кең тараған ертегілердің бірі: **«Аламан мен Жоламан», «Ертөстік», «Құламерген», «Қарамерген», «Алтын сақа», «Асан қайғы»**
129. Масуд ибн Усман Кухистанидың «Тарих-и Абулхайр-хани» еңбегінде баяндалды: **Көшпелі өзбектер ханы Әбілқайыр жайлы**
130. XIV ғ. екінші жартысында Еділ бойында бойында дүниеге келген акын, философ: **Асан қайғы**
131. Қазақ хандығы құрылуының алғашқы кезіндегі жыраулардың бірі: **Қазтуған Сүйінішұлы**
132. Тұлғаны анықтаңыз. «Ол Қазақ жыраулық поэзиясының атасы. 1465 жыл шамасында Жайықтың шығыс бетінде дүниеге келеді. Жыраудың әкесі, сірә сахара феодалдарының бірі болса керек.»: **Шалкиіз Тіленшіұлы**
133. Шалкиіз Тіленшіұлы жырау өмір сүрген жылдар: **1465-1560 жж.**
134. XV ғ. ортасындағы аса көрнекті жырау: **Шалкиіз Тіленшіұлы**
135. XVI - XVII ғасырларда өмір сүрген жыраулар: **Доспамбет, Марғасқа, Жиенбет, Ақтамберді, Шалкиіз**
136. 1490ж. Азов қаласында дүниеге келген жырау: **Доспамбет**
137. Монғол шапқыншылығынан кейінгі кезеңнің тарихи тұлғалар: **Жалайыри, Доспамбет, Жиенбет**
138. Мұхаммед Хайдар Дулатидің арғы атасы: **Поладшы Дулати**
139. Мұхаммед Хайдар Дулатидің «Тарихи-и Рашиди» еңбегі жазылған жылдар аралығы: **1542-1546 жылдары**
140. Мұхаммед Хайдар Дулатидің «Тарихи-и Рашиди» еңбегі жазылған тіл: **Парсы**
141. XVI ғ. жазылған "Тарих-и-Рашиди" еңбегінің авторы: **Мұхаммед Хайдар Дулати**
142. Мұхаммед Хайдар Дулати өмір сүрген жылдары: **1499-1551 жж.**
143. XV-XVI ғасырлардағы Оңтүстік және Шығыс Қазақстанның әлеуметтік –экономикалық жағдайы, қала, егіншілік мәдениеті жайында жазылған тарихи еңбек: **«Тарих-и Рашиди»**
144. 1854 жылы Қазан қаласында баспадан шыққан XV-XVII ғасырлардағы қазақ тарихы жайындағы маңызды шығарма: **«Жылнамалар жинағы»**
145. Бұл туындыны ескі қазақ тілінің алғашқы жазба ескерткіштерінің бірі әрі бірегейі деп қабылдайды: **«Жылнамалар жинағы»**
146. Қ.Жалаиридің «Жылнамалар жинағы» Қазан қаласында баспадан шыққан мерзім: **1854 жылы**
147. Монғол шапқыншылығынан кейін кейін өмір сүрген ғұлама ғалым: **Қ.Жалаири**
148. 1530-1605 жылдары өмір сүрген қазақтың ғұлама ғалымы: **Қадырғали Жалайыри**
149. Қадырғали Жалайыридің тарихи еңбегі «Шежірелер жинағы» жазылды: **1600-1602 жылдары**
150. Қ.Жалаири «Жылнамалар жинағы» атты еңбегін орыстың қай патшасына тарту етті: **Б.Годуновқа**
151. Қазақ тілінде тарихи шығармалар жазыла бастады: **XVI - XVII ғасырларда**
152. XVI-XVII ғғ. қазақ тілінде жазылған әдебиет пен тіл ескерткіші, тарихи шығарма: **«Жами ат-тауарих»**
153. 1588 жылы Ертіс өзенінің бойында орыс әскерлері тұтқындап Мәскеуге алып кеткен қазақ ғұлама ғалымы: **Қадырғали Жалаири**
154. «Жамиғат - тауарих» кітабында жырланады: **Оразмұхамедтің данқы**
155. XVI ғ. ұзақ уақыт Мәскеуде тұрған ғұлама: **Қ.Жалаири**
156. Дешті уалаяты Берке ханға бағынған кезде дінсіздердің көп бөлігін ол ислам дініне кіргізді—деп жазған Өтеміс қажының кітабының аты: **«Шыңғыснама»**
157. XVI ғасырдың ортасында жазылған Өтеміс қажының «Шыңғыснама» шығармасында баяндалады: **Жошы хан әулетінің тарихы**
158. Шыңғыс хан және оның ұрпақтары жазылған шығарма: **«Шыңғыснама»**

Quantum Group

159. Жошы хан әулетінің тарихы баяндалған тарихи шығарма: **«Шыңғыснама»**
160. XVI ғ. жазылған тарихи шығарма: **«Шыңғыснама»**
161. Орта ғасырда қазақ халқының өмірінде музыканың айрықша орын алатынын жазған саяхатшы: **В.Рубрук**
162. Қазақ халқының өмірінде музыканың айрықша орын алатынын жазған саяхатшы: **Якуб**
163. Орта ғасырларда Қазақ халқы өмірінде музыканың айрықша орын алатынын жазбасында көрсеткен: **Марко Поло**
164. Жау шапқанда қолданылатын музыкалық аспаптар: **дабыл, дауылпаз, ұран, керней**
165. Бақсы-балгерлер зікір салғанда пайдаланатын музыкалық аспаптар: **даңғара, асатаяқ, шаңқобыз**
166. Қазақтың үрмелі музыкалық аспаптары жасалды: **балшық, қамыс, мүйіз**
167. Ішекті музыкалық аспаптар: **жетіген, шертер, домбыра, кобыз**
168. Үрмелі музыкалық аспаптар: **сырнай, сазсырнай, сыбызғы, адырна, ұран, керней**
169. Қазақтың соқпалы музыкалық аспаптары: **даңғыра, дауылпаз, шындауыл, дабыл, асатаяқ**
170. 1246 жылы Монғол хандығының ордасында болып, Күйік ханның таққа отыру салтанатына қатысқан саяхатшы: **Карпини**
171. 1558-1559 жылдары Орта Азияда болып, Магомед (Мұхаммед) дініндегі қасақтар (қазақтар) өте күшті әрі көп халық» деп жазған ағылшын көпесі: **Дженкинсон**
172. Қазақтың ұлттық музыка аспаптың үрмелі түрі: **сыбызғы**
173. XVI-XVII ғғ. Қазақ-монғол қарым-қатынастарының тарихы баяндалған «Тарих» атты еңбектің авторы: **Шах-Махмұд Шорас**
174. XVI-XVII ғасырлардағы қазақ-моғол қарым-қатынастарының тарихы баяндалатын тарихи шығарма: **«Тарих»**
175. Шах Махмұд Шорастың «Тарих» еңбегінде баяндалатын хандар: **Тәуекел, Есім, Хақназар**
176. 1643 жылы Арал өңірінің қазақтары сайлаған хан: **Әбілғазы**
177. Әбілғазының 1661 жылы жазған еңбегі: **«Түрікмен шежіресі», 1665 жылы жазған еңбегі: «Түрік шежіресі»**
178. Әбілғазы Бахадүр еңбектерінің сипаты: **шежірелік**
179. «Түрік шежіресінің» авторы Әбілғазы Бахадүр осы ханның ұрпағы: **Жошы ханның**
180. Сығанақ, Жент, Баршынкент қалалары тұрғындарының басқыншыларға қарсы күресі баяндалған парсы тарихшысы Жувейнидің еңбегі: **«Әлемді бағындырушының тарихы»**

(Дін)

- Ежелгі түріктер табынған құдіретті үш күш: **Жер-Су, Ұмай ана, Көк (Тәңір)**
- Ежелгі түріктер негізінен сиынды: **Тәңірге**
- Қазақстанның байырғы тұрғындардың түсінігіндегі аспан әлемінің мағынасы: **Көк тәңірі**
- Түріктердің түсінігі бойынша бүкіл әлемді жаратқан және өзі жаратқан барлық дүниенің тағдырына иелік етеді: **Тәңір**
- Түріктерде отқа табыну наным-сенімі болғанын білдіреді: **Мәйітті отқа өртеп, күлін қою**
- Орта ғасырларда қазақ жерінде түрлі діндердің біршама таралып, тоғысқан өлкесі: **Жетісу**
- Ғылыми зерттеулерге қарағанда, Қазақстанда, ертедегі діни наным дәстүрлері кең тараған аймақ: **Жетісу**
- Жазба деректерде қойға табыну салты өріс алған аймақ: **Сырдария бойы.**
- Суды, отты, жерді, ауаны құрметтеу негізінде қалыптасқан діни ілім: **зороастра**
- Ежелгі Иран жерінде қалыптасқан дін: **зороастра**
- VII - VIII ғасырларда Жетісу мен Оңтүстік Қазақстан жерінде таралып шіркеулері салына бастады: **Христиан дінінің Несториандық ағымының**
- Шамандық наным-сенімнің сақталып келе жатқан бір түрі: **Отқа табыну**
- Орта Азия мен Қазақстанға ислам діні кеңінен тарай бастады: **Арабтардың келуімен**
- Арабтардың Қазақстанның Оңтүстігіне басып кірген уақыты: **VIII ғ. ортасында**
- 737 -748 жылдары Насыр ибн Сейяр бастаған араб әскерлері басып кірген Қазақстанның өңірі: **Оңтүстік**
- Оңтүстік Қазақстанда ислам діні кең түрде дами бастаған уақыт: **X ғ.**
- IX-X ғасырларда түркілер әлемінде орныға түскен ислам дінінің бағыты: **сунниттік**
- Түркілер әлемінде сунниттік бағыттағы ислам діні кеңінен орныға түсті: **IX - X ғасырларда**
- Қуаңшылық жылдарда тәңірге сиынып жасалған ырым: **тасаттық**
- Жетісу қазақтарының Ұмай анаға табынатынын жазған ғалым: **Ш.Уәлиханов**
- Ислам дінін уағыздаушы Ахмет Иассауидің талантты шәкірті: **С.Бақыргани**
- Ислам дінін уағыздаушы, орта ғасырлық белгілі ақын, ел ішінде Хакім ата атанған: **Сүлеймен Бақыргани**
- Ислам дінінің көрнекті өкілі, әрі уағыздаушы, әрі ақын: **Қожа Ахмет Иассауи**
- Орта ғасырлық ақын, исламның сопылық бағытының негізін салушы, насихаттаушы: **А.Яссауи**
- Ислам діні Қазақстанда VIII ғасырда тарай бастағанымен, халықтың жүрек түкпіріне XIX ғасырдың аяғына дейін толық жете қоймағаны жөнінде өз пікірін жазған қазақтың тұңғыш ғалымы: **Ш. Уәлиханов**
- Қазақстанда ислам діні VIII ғасырда тарағанымен XIX ғасырдың аяғына дейін тұрғындардың жүрек түкпіріне жете қоймағаны жөніндегі пікірін жазған Ш.Уәлихановтың мақаласының аты: **«Ислам діні»**
- Қазақстан территориясында VI-VII ғғ, будда діні ең кең тараған аудан: **Жетісу мен Оңтүстік Қазақстан**

Quantum Group

28. Қасиетті бұлақ басына ақ құйып көктен жаңбыр сұрау ырымының атауы: **Тасаттық**
29. Ірі құрылыстардың салына бастауына себеп болған жағдай: **Қазақстанда ислам дінінің нығаюы**
30. Орта ғасырдағы діни сәулет құрылысы: **мешіттер**
31. Мұсылман дінінің енуіне байланысты пайда болған ғимарат: **мешіт**
32. Орта ғасырлық отқа табыну қасиетін байланыстырады: **Ұмаймен**
33. Орта ғасырлық Қазақстанда буддизм таралған аймақ: **Оңтүстік Қазақстан**
34. Көшпелі және отырықшы түрік халқының идеологиясында ислам дінінің таралуына үлес қосқан билеушілері: **Мұса, Сатұқ Боғрахан**
35. XIV ғасырда исламның таралуына қатты көңіл бөлген хандар: **Өзбек хан, Тоғылық-Темір**
36. Өзбек және Тоғылық Темір хандар саясатындағы ұқсастық: **ислам дінінің таралуына қатты көңіл бөлді**
37. XIV ғасырда мұсылман дініне кіріп, басына шалма тақпағандарға қатаң жаза қолданған хан: **Тоғылық-Темір**
38. Мұхаммед Хайдардың жазуы бойынша Моғолстанда Тоғылық - Темір тұсында бір күнде қанша мың адам ислам дінін қабылдаған: **160 мың**
39. XIV - XV ғасырлар аралығында қатар өмір сүрген діни наным-сенімдер: **Ислам және шамандық**